

Ана Пејановић (Никшић)

Горски вијенац као прецедентни текст

Кључне речи:

Горски вијенац, прецедентни феномени, прецедентни текстови, прецедентно име, прецедентни изрази.

У чланку се разматрају прецедентни феномени српског лингвокултурног простора. Полази се од става да је Горски вијенац прецедентни текст српске културе и с тим у вези анализирају се прецедентни изрази из спјева који су посвједочени у савременој публицистици.

1. У књизи *Жизнь происходит от слова* („Живот извире из ријечи“) истакнути руски лингвиста Владимир Колесов даје критички осврт на поједина површна и неутемељена тумачења руске језичке слике свијета: „В истории культуры роль национальной философии и поэзии весьма велика и никогда не будет неважной. Преследование национальных по идентичности восприятия философов или поэтов есть покушение на генную память народа и безусловно должно рассматриваться как одна из страшных форм геноцида“¹ [Колесов 1999: 159]. Ис-

тичући философију и поезију као важне компоненте културне историје а философе и пјеснике као њене гласнике, Колесов упозорава на погубну опасност од искривљеног тумачења и „кориговања“ њихових идеја и мисли.

У српској културној историји у једној личности имали смо и философа и пјесника. Колико је дјело Петра II Петровића Његоша важно и изузетно, не треба посебно доказивати. Познато је, такође, да се међу свим књижевним дјелима на српском језику Његошев *Горски вијенац* налази на првом мјесту по броју издања.

1) „Улога националне философије и поезије у културној историји изузетно је велика и увијек ће бити значајна. Атак на философе и пјеснике који су национално опредјељени представља атентат на генско памћење народа и мора се сматрати као један од најстрашнијих облика геноцида“.

Горски вијенац је преведен на све значајније свјетске језике. Његошево најпознатије дјело је било и још увијек је предмет многобројних научних радова. Око њега су се ломила научна копља најистакнутијих филозофа, лингвиста, теоретичара књижевности и историчара. И нису само стручњаци „ломили главу и копља“ и написали томовете књига да би расвијетлили тамна мјеста и тумачили значење стихова са различитих аспеката. Као ријетко које књижевно дјело, *Горски вијенац* је „у главама“ и „на устима“ многих покољења изворних говорника српског језика. Бројни изрази, пословице, изреке, па и читави стихови преточени су у крилате изразе и постали „аргументи“ у свакој прилици кад се ријечима треба поткријепити мудрост и врлина. „Свака ти је Његошева“, каже се човјеку који рјечитошћу и мисаоношћу задивљује околину.

У наше доба ни Његоша, као ни многе националне геније, није заобишло „ново читање“ и „ново тумачење“. Али овога пута наша пажња је усмјерена у другом правцу.

2. За разлику од класичне лингвистике, у којој је акценат најчешће био на комуникативној функцији језика, у центру пажње новијих лингвистичких истраживања је језик као носилац и транслатор културе. Напоре са језичком све више се говори и о *културној компетенцији*, а културна информација у језику може бити одражена у виду *културне коноијације*, *културног фона* или *ливокултурних концепција*. Међу важним појавама које кроз језик одражавају културни простор једног народа јесу и *прецедентни феномени*.

Прецедентни феномени, у које спадају *прецедентни текстови*, *прецедентно име*, *прецедентни израз* и *прецедентна ситу-*

ација, имају сљедеће особине: добро су познати свим представницима одређене лингвокултурне заједнице, они имају надличносни карактер; актуални су на когнитивном и емоционалном плану; у говору је присутна стална или честа апелација (обраћање) представника одређене националне лингвокултурне заједнице тим феноменима. Прецедентни текст једне културе је текст добро познат просјечном представнику одређене етнокултурне заједнице, то је текст који се често цитира у процесу комуникације кроз симболе и исказе повезане са њим и који је преточен у крилате изразе. У прецедентне текстове спадају дјела лијепе књижевности, затим, политички и публицистички текстови, текстови пјесама, реклама. Корпус прецедентних текстова чине прије свега репрезентативни текстови националне културе, чије је проучавање неопходно при социјализацији личности у лингвокултурну заједницу и према којима се у границама одређене културе апелација непрестано обнавља. Корпус прецедентних текстова одражава и формира вриједносну скалу оријентације у датој етнокултурној заједници, одређује моделе понашања који се у тој култури подстичу или осуђују [детаљније о појму и термину *прецедентни текстови* види у Брилева и др. 2004].

3. И управо са наведеног аспекта покушаћемо да анализирамо *Горски вијенац* полазећи од става да он представља *прецедентни текст* српске културе.

Како и у којим приликама изворни говорник српског језика данас користи цитате из Његошевог спјева? Колико наша омладина зна текст *Горског вијенца* и како се односи према Његошу? Покушали смо да у сљедећој анализи дамо одговор и на ова питања.

3.1. Аутор *Горскої вијенца* као маркантна фигура црногорске историје, и српске књижевности и културе уопште, не престаје да буде арбитар и узор наше омладине чак ни данас, ма како нам се чинило да је и *Горски вијенац* и сам владика далеко од поп, рок и осталих „тренди“ идола који им се нуде као његова много „компетентнија“ и савременија замјена. Да је име *Њеїош* прецедентно, илуструју и следећи примјери:

У спортском додатку дневних новина *Дан* под великим насловом „Издали сте Његоша“ пише:

„Љубитељи фудбала у Котору, који су јуче присуствовали сусрету између Грбља и Сутјеске, на трибинама су развили транспарент у знак негодовања због признавања независности Косова од стране Владе Црне Горе. Навијачи су транспарент на коме је писало *Издали сїе Њеїоша! Косово је Србија* развили на огради стадиона“

[Насловна страна додатка *Сїорїї*, Дан, Подгорица, 19. октобар 2008].

У наведеном примјеру помиње се прецедентно име наше културе као еталон части, а семантика глагола *издаїи* довољно је јасан индикатор оцјењивачке функције исказа.

3.2. У другом пак примјеру наш савремени његошолог ауторски трансформише Његошев стих у коме је посвједочено још једно прецедентно име српске културе *Милош (Обилић)*. Свој критички став

према стању у његошологији изражава успјелом трансформацијом стиха из *Горскої вијенца*:

„Кад је требало 1997. године обиљежити стопедесетогодишњицу *Горскої вијенца*, сурова стварност српске филологије поставила је реторско питање: „Су чим ћете изаћ пред Његоша / и пред друге српске витезове?“

[Радмило Маројевић, *Горски вијенац: изворно чишање*, Његошев гласник, књ. 1, Никшић–Београд, 1999, с. 7].

У првом монологу владике Данила 76. стих (*су чим ћеїе изаћ їред Милоша*) налазимо у следећем контексту:

Бог вас клео погани изроди,
што ће турска вјера међу нама,
куда ћете с клетвом праћедовском,
су чим ћете изаћ пред Милоша
и пред друге српске витезове
који живе доклен сунца грије?

[Гв 73–78].

И док је *Милош (Обилић)*² овјековјечен у *Горском вијенцу* као еталон јунаштва, као узор и образац патриотизма и жртве, дотле сам *Њеїош* бива образац (не само части као у првом примјеру) већ и надахнућа, генија и стваралаштва.

Додали бисмо овдје да се паралела *Милош – Њеїош* осим на екстралингвистичком нивоу (обје личности су заиста по наведеним критеријумима истакнуте) могла остварити, у чему се и огледа успјелост ауторске замјене, и усљед еуфоније

2) У серији *Курсације*, која се умногоме заснива на стереотипима о типичним представницима југословенских народа, у емисији од 3. јануара 2009. помињу се прецедентна имена наше културе: *Њеїош*, *Милош (Обилић)*, *Марко Краљевић*, *Вук Бранковић* у хумористичком контексту. Осим Марка Краљевића, сва су посвједочена у *Горском вијенцу*, што такође потврђује статус *Горскої вијенца* као прецедентног текста.

проистекле подударањем двају имена. Наиме, истовјетан суфикс *-ош*, иста силабичка структура (оба имена су двосложна), иста прозоодија (краткосилазни акценат на првом слогу) новонастали ауторски крилати израз чине препознатљивим и прозирним за изворног говорника српског језика.

240

3.3. Стихови који су постали прецедентни а цитирани су три пута у кратком временском интервалу за повод су имали проглашење независности Косова:

„Група Црногораца у Подгорицу допутовала је из Косовске Митровице [...]. Само се питамо су чим ће Мило и остала свита изаћи пред Милоша и остале српске витезове.

[Дан, Подгорица, 14. октобар 2008, с. А2 (у рубрици реаговања грађана због признања Косова)].

[Наслов:] „Бог вас клео, погани изроди“. [Текст:] „Бог вас клео, погани изроди, куда ћете с клетвом праћевском, су чим ћете пред Милоша и друге српске витезове који живе доклен сунца“ рекао је Кривокапић цитирајући стихове из *Горској вијенца* чувеног Петра Петровића Његоша.

[Дан, Подгорица, 11. октобар 2008, с. 2].

Бог клео погане изроде. Шта рећи друго о срамном потезу власти, него искористити ријечи великог Његоша. Из анкете читалаца. Милета Станић

[Дан, Подгорица, 22. октобар 2008, с. 2].

У сва три примјера цитирају се стихови из првог монолога владике Данила [види

т. 2]. Као што се да примијетити, прецедентни израз је сва три пута незнатно измијењен. У првом примјеру апелација се остварује кроз експлицирање оних којима је израз упућен (*Мило и остала свиџа*). У другом примјеру у изразу су изостављене глаголске компоненте (*изаћ и њрије*). У трећем пак примјеру посвједочен је само уводни дио израза, клетва из 73. стиха, само што је конструкција измијењена: директно обраћање изражено вокативом (*Бој вас клео њојани изроди*) замијењено је акузативом (*Бој клео њојане изроде*), чиме је повећана дистанца према извршиоцима.

3.4. Да је гласовно подударање и гласовно понављање одређених секвенци ријечи (условно говорећи: римовање) један од значајних чинилаца у трансформисању израза, илустроваћемо и сљедећим прецедентним изразима који су у публицистици доживјели измјене а ипак остали препознатљиви:

Мафијаши проклете вам душе! Поводом одлуке Владе Црне Горе да призна самопроглашену творевину на територији Србије.

[Ревизија Д, Подгорица, 15. октобар 2008

(на насловној страни и на с. 4. и 5)].

Жртве транзиције у Црној Гори препуштене саме себи. Међу жртвама транзиције, процеса који већ деценију мори „обичне“ грађане Црне Горе, радници некадашњих комунистичких пословних гиганата су најугроженији. Док се некада Црном Гором могао чути епски стих „великаши, проклете вам душе“ мотивисан актуелним политичким приликама, данас се све чешће чује

„фотељаши, проклете им душе“ врло често без жеље да се неко конкретно оптужи.

[Дан, Подгорица,
30. новембар 2008
(последња страна)].

У *Горском вијенцу* стих *великаши*, *йро-клеџе им душе*, посвједочен је у првом колу (207. стих спјева). Ова колективна осуда у облику клетве, а клетва у нашем народу има такође посебну функцију регулатора морала, није ништа друго него глас народа:

невјерне им слуге постадоше
и царском се крвљу окупаше
великаши, проклете им душе;
на комате раздробиле царство,
србске силе грдно сатријеше
великаши, траг им се утро;
распре сѣме посијаше грко
те с њим племе србско отроваше
великаши, грдне кукавице —
постадоше рода издајнице!

[Гв 205–214].

Ако упоредимо наведене примјере са прецедентним текстом, видимо да су изрази добијени замјеном изворне компоненте израза, облика *великаши*. Творбено средство, суфикс *-аш*, који није продуктиван у српском језику, у наведеним примјерима, по нашем мишљењу, има чак и елементе пејоративног значења. Иако у наведеним примјерима не можемо говорити о рими у правом смислу те ријечи, ипак је евидентно подударане лексема *великаши*, *мафијаш*, *фотељаши*, које се огледа у истом броју слогова и идентичној прозодији – дугоузлазном акценту на претпоследњем слогу (понављају се граматичке морфеме – суфикс *-аш* и наставак *-и*). На овим претпоставкама се и

остварује препознавање новонасталих трансформисаних облика који се иначе не би могли уклопити у изворни израз написан десетерцем, нити би изворни говорници могли перципирати добро познати израз. Евидентна је, дакле, не само граматичка истовјетност (творбена и морфолошка, исти суфикс, исти наставак) већ и фонетско-прозодијски паралелизам.

241

3.5. Први корак у употреби прецедентних феномена је апелација, а то није ништа друго него довођење у везу неке актуелне ситуације и повезивање са њом ситуација које су нам познате као прототипи, оно на шта нас асоцира одређени догађај. Друга важна компонента прецедентних феномена је аксиолошка, тј. оцјењивачка улога. Анализа показује да се прецедентни феномени призивају да би се актуелно поредило са прецедентним и најчешће да би се дала његова оцјена. У већини случајева заузима се критички став према појави из стварности.

Наведени примјери показују да се *Горски вијенац* као прецедентни текст асоцира са Косовом јер је Његош пјесник косовског завјета. Случај је хтио да највећи број примјера из наше картотеке буде везан за недавни догађај признавања Косова од стране Владе Црне Горе. И, како смо видјели, афективна, емоционална компонента ових феномена је такође један од неизоставних чинилаца. Многи од наведених израза нашли су се у наслову или поднаслову новинског текста, што је, такође, недвосмислен показатељ њиховог прагматичког садржаја. Функција наведених језичких јединица није првенствено номинативна (називна) или информативна већ је њихова главна компонента изношење ставова и изражавање емоција као и утицај на рецепијента.

summary

Σ *Gorski vijenac* as a precedent text

This article deals with the phenomena of the Serbian linguistic and cultural area. Lead-in about *Gorski Vijenac* being the precedent text of Serbian culture brings into consideration the instances of precedent outcome from the epic testified in modern journalism.

242

Скраћеница и извор

гв – Петар II Петровић Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија / Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.

Литература

Брилева и др. 2004: Брилева И. С., Вольская Н. П., Гудков Д. Б., Захаренко И. В., Красных В. В. *Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь*. Вып. 1. Москва.

Колесов 1999: Колесов. В. В. *Жизнь происходит от слова*. Санкт-Петербург.